

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Franzas Josephas Haydnas: veni, scripsi, vixi*

2013-06-03

ŽURNALAS: Muzikos Barai

TEMA: Muzika

AUTORIUS: Vytautas Čepliauskas

DATA: 2013-06

Franzas Josephas Haydnas: veni, scripsi, vixi*

Vytautas Čepliauskas

Šių metų birželio 13 d. rašytojas, poetas, choro dirigentas ir pedagogas VYTAUTAS ČEPLIAUSKAS (1933–2011) būtų šventęs 80-ąjį gimtadienį.

Didžioji dalis jo esė iš knygos „Kitu kampu“ (2003) apie muzikos ir meno pasaulio asmenybes pirmąkart buvo paskelbta „Muzikos barų“ puslapiuose. Minėdami V. Čepliausko jubiliejų siūlome skaitytojams dar du esė muzikos tema, skirtus Franzui Josephui Haydnui ir Felixui Mendelssohnui-Bartholdy.

1790 metų gruodį Haydnui vykstant į Londoną, vienintelis žmogus, lydėjęs maestro iki pasienio, buvo jo geriausias bičiulis Mozartas. Jis buvo nusiminęs, kad „papa“ Haydnas būdamas nebejaunas ryžtasi tokiai sunkiai kelionei. Penkiasdešimt aštuonerių Haydnas įtikinėjo draugą, kad puikiai jaučiasi, tačiau atsisveikindamas Mozartas liūdnai pasakė, jog nežinia, kokia lemtis jų laukia. Ir kas galėjo pagalvoti, kad po metų Londone Haydną pasieks žinia apie ankstyvą talentingojo kolegos ir draugo mirtį...

Londonas Haydno laukė. Laikraščiai ir afišos rėkte rėkė: „Atvyko visų muzikos gerbėjų dievaitis, garsenybių garsenybė!“

Garsenybė, atkartoji mintyse Haydnas. Rodos, dar vakar Rorau kaimelyje loksčiau raudonomis kelnytėmis ir dryžuotu švarkeliu, kažkodėl Zeperliu šaukiamas. Vis spoksodavau į tėvą, taisantį kariatų ratus, ir laukdavau sekmadienio. Tėvas, būdavo, užstums durų su pinučiais velkę, atsisės prie arfos, perbrauks per stygas ir uždainuos, jam tuojau pritaria mama. Mokėjau visas dainas mintinai, regis, ir dabar galėčiau pakartoti. Prisimenu – pasidariau „smuiką“ iš dviejų pagaliukų, stoviu šalia jų ir „griežiu“.

Vieną dieną užsuko į svečius tėvo pusbrolis Franckas. Pastebėjęs, kaip aš į taktą

brūžinu, ėmė prašyti tėvų, kad mane atiduotų: „Hamburge turiu giedojimo mokyklą, ten aš iš jo padarysiu muzikantą!“ Kiek man tada buvo – gal šešeri ar septyneri? Tėvai ilgai tarėsi, apgailestavo, bet atidavė. Kas galėjo žinoti, kad daugiau su jais nepasimatysiu. Franckas buvo negailestingas – pylos gaudavau kasdien. Smuikas didelis, krenta iš rankų – Franckas šeria per nugarą, akordo neapimu – drožia liniuote per pirštus, bet nuo tų smūgių pirštai nepailgėdavo, tik pamėlynuodavo. Kad ir kaip ten būtų, bet Francko dėka išmokau groti keliais instrumentais ir giedoti taip, kad visa apylinkė apie mane žinojo. Būtent pas Francką pastebėjo mane G. Reutteris, Vienos šv. Stefano katedros kapelmeisteris ir kompozitorius. Išgirdo bažnyčioje giedant ir ėmė prašyti, kad Franckas mane jam atiduotų. Taip irėjau iš rankų į rankas kaip kokia prekė...

Haydnui mažai rūpėjo liaupsinantys laikraščių straipsniai, jis norėjo kuo geriau pažinti Londono gyvenimą, buvo kviečiamas susitikti su leidėjais ir kolegomis muzikais, lankė koncertus, stebėjosi orkestru – tokio didelio dar nebuvo matęs nei girdėjęs – ir kūrė muziką. Simfoniniuose koncertuose pastebėjo keistą dalyką. Per pirmąją dalį žmonės tik renkasi, dažnas po sočių pietų ir akis užpylęs. Kalbos apimsta tik antrojoje dalyje, tada dauguma nutyla, glaudžia galvą prie kaimyno peties ir nugrimzta į sapnų karalystę. Haydnas sugalvojo, kaip išblaškyti jų snaudulį. Viename koncerte, kuriame pagal sutartį turėjo būti atliekama jo naujoji simfonija, jis paprašė ją perkelti į antrąją dalį. Įpusėjus *Andante*, muzikantai grojo vis tyliau ir tyliau, o kai salėje dauguma žmonių jau dausose skrajojo – orkestras trenkė visu pajėgumu. Stiprūs timpanų, būgno ir lėkščių dūžiai, galingi pučiamųjų ir styginių garsai taip išgąsdino miegalius, kad daugiau jie nė per vieną Haydno koncertą bluosto nesudėjo. Amžininkai simfoniją pavadino „Siurprizu“.

Šv. Stefano katedros chore dainavau beveik dešimt metų. Reutteriui rūpėjo tik du dalykai: kad choras gerai dainuotų ir kad jis gautų atlyginimą. Tad muzikos žinių ieškojau pats – kol kiti choristai žaisdavo kieme, aš, padedamas vargonininko, analizuodavau chore dainuojamus kūrinis. Pagaliau susitaupęs reikalingą sumą nusipirkau harmonijos vadovėlį ir knygą apie kontrapunktą. Sėdėjau prie jų naktimis, bandydamas perprasti muzikos taisykles ir dėsnius. Bet brendo ne tik mano protas – prasidėjo mutacija, balsas tapo nebe toks skambus, ėmė trūkinėti. Reutteris, nenorėdamas prarasti gero dainininko, pasiūlė man sopranizuotis. Iš draugų žinojau, ką tai reiškia. Tave iškastruoja kaip aviną, o balsas lieka moteriškas, bet tampa vyriškai stiprus. Tuo laikotarpiu Vienoje daug kas taip darė, bet aš kategoriškai atsisakiau. Reutteris užpyko ir šaltą rudens naktį išvarė mane iš internato. Dieve mano, kaip aš tada jaučiaus! Vienišas, beglobis, alkanas ir sušalęs klaidžiojau Vienos gatvėmis. Visas mano turtas buvo jaunystė ir pasiryžimas.

Ačiū Dievui, kitą dieną sutikau savo gerbėją Kellerį, kuris dažnai lankydamasis katedroje klausydavosi mano dainavimo. Geras buvo žmogus, nors pats su šeima vargingai gyveno, bet priglaudė mane. Pas jį gyvendamas nusipirkau Emanuelio Bacho sonatų klavyrą ir ėmiau jį studijuoti. Tai buvo mano, kaip muzikanto ir kompozitoriaus, didysis persilaužimas. Kūriau fortepijonines sonatas, menuetus, valsus, serenadas ir gana pigiai parduodavau savo mokiniams, be to, kai kuriuos mano kūrinis padėjo platinti Kelleris, ir jie buvo atliekami Vienos gatvėse. Siekdamas užsidirbti pragyvenimui, griežiau vestuvėse, krikštynose, šokių vakaruose.

Parašęs serenadą trims instrumentams, gražiais vasaros vakarais Haydnas kartu su draugais ėmė griežti įvairiuose Vienos kvartaluose. Vos tik gatvėse nuskambėdavo nakties serenada, miestiečiai atverdavo langus ir mėtydavo jiems į popieriukus įvyniotus variokus. Tuo metu „Kärntnertoro“ teatro direktoriumi buvo įžymus arlekinas J. Kurzas, sugėbantį vieniečius privilioti į teatrą savo kalambūrais ir komiškomis operomis. Naktiniai „triukšmadariai“, pastebėję gražią direktoriaus žmoną, nusprendė atlikti serenadą po arlekino langais. Kurzą taip nustebino muzikos savitumas, kad jis neiškentęs išėjo į gatvę ir pasiteiravo, kas gi ją sukūrė. „Aš“, – atsakė Haydnas. – „Toks jaunas?“ – „Reikia kada nors pradėti.“ – „Velniai griebtu! Įdomu! Einam!“ Haydnas nuseka paskui arlekiną, o grįžta nešinas komiškos dviejų veiksmų operos „Šlubas velnias“ libretu. Siužetas jam patiko; jis parašė muziką per keletą dienų ir uždirbo dvidešimt keturis cechinus. Opera turėjo didelį pasisekimą ir buvo statoma Vienoje, Prahoje, Berlyne... Haydnas tapo žinomas.

Gerokai vėliau, plaukdamas per audringą Duvro sąsiaurį, Haydnas, prisiminęs „Šlubą velnią“, nusišypsojo.

„Ar galima parašyti tai, ko tu nesi gyvenime matęs?“ – „Galima“, – atsakė Kurzas, stengdamasis įvairiais judesiais pavaizduoti audrą jūroje. Jis kaip velnio apsėstas siautė po kambarį ir aiškino: „Įsivaizduok, kad kalnas pakyla, o po juo lyg į prarają dingsta lyguma, paskiau vėl kalnas ir vėl praraja.“ Tačiau jo rodymai ir įtikinėjimai buvo bevaisiai. Jau geriau parašyti dvitemę fugą, negu pavaizduoti audrą. Širdau pats ant savęs, bandžiau visaip: įvairiais pasažais, pustoniais, nevengiau septimų, peršokdavau nuo žemo registro į aukštą, tačiau niekaip Kurzui neįtikau. Netekęs kantrybės išskėčiau rankas, greitais pasažais grįžau į klaviatūros centrą ir metęs „Velniai nematė tos audros“, pakilau. „Štai ji, štai ji!“ – sušuko arlekinas ir stvėrė mane į glėbį.

1756 metais Haydnas persikelia į geresnes patalpas ir sukuria koncertą smuikui ir vargonams. Kūriny, jam pačiam diriguojant, buvo atliktas jo pirmosios meilės Terezos Keller iššventinimo į vienuoles proga. Terezos tėvui prašant, atsidėkodamas už jaunystėje suteiktas paslaugas, 1760 metais jis vedė jo vyresniąją dukrą Mariją Anną. Tuoj po vestuvių Haydnas suprato, kad Anna neišsilavinusi, išlaidi, veidmainingai religinga, abejinga muzikai: vyro natų rankraščius ji naudojo kaip plaukų suktukus. Netrukus paaiškėjo, kad ji yra bevaisė. Tai buvo skaudi žinia Haydnui, kuris taip mylėjo vaikus. Paskutinius dešimt metų (Anna mirė 1800-aisiais) jie gyveno atskirai. Tačiau Haydnas nebuvo šventuolis, nebuvo abejingas gyvenimo malonumams ir priešingos lyties žavesiui. Spėjama, kad jo mylimoji dainininkė Luigia Polzelli, gyvenusi Esterházy rūmuose apie devynierius metus, susilaukė neteisėto sūnaus. Kadangi jie abu buvo katalikai ir vedę, tai, kaip Haydnas rašė viename laiške, „...belieka laukti, kol dvi poros akių užsimerks.“ Jos vyrui mirus ji buvo atleista iš dainininkės pareigų ir išvyko į Italiją.

Netrumpą kelią nuėjau, bet likimas buvo man palankus. Išėjęs iš Kellerio apsigyvenau name, kurio pastogėje drebėdamas nuo šalčio kankinau kirvarpų apgraužtą spinetą, bandydamas kurti pirmąją operą. Nežinojau, kad po tuo pačiu stogu gyvena populiariausias tuo laiku poetas, pjesių ir operų libretų autorius P. Metastasio. Kurį laiką pasiklausęs mano naktinių „koncertų“, jis ėmė mane globoti: pasamdė klavesino mokytoju savo įdukrai, supažindino su žymiu kompozitoriumi ir vokalo pedagogu

N. Porpora – akompanuodavau jo dainavimo pamokoms, o jis mane mokė kompozicijos.

1755 metais bajoras Fiurnbergas pakvietė jaunąjį Haydną į vasaros rezidenciją – Vaincirlo pilį prie Maino. Čia vakarais grieždavo ketvertas muzikantų. Po kurio laiko Fiurnbergas įsakė Haydnui parašyti styginį kvartetą, kuris patrauktų plačiosios visuomenės dėmesį. Fiurnbergas buvo apstulbintas Haydno sukurtos kvarteto muzikos (Haydnas jį parašys 75), o kompozitoriui tai buvo karjeros pradžia. Kvartetai turėjo milžinišką pasisekimą, buvo spausdinami užsienyje, Haydno vardas skambėjo vis plačiau. 1758 metais Fiurnbergui rekomendavus Haydnas išvyko į Lukovieco dvarą prie Pilzeno ir pradėjo eiti kapelmeisterio pareigas pas grafą Morziną. Pirmą kartą Haydnui buvo patikėtas ištisas orkestras. Greitai paaiškėjo, kad kompozitorius greta styginių kvartetų sukūrė naujos formos simfonijų.

Dvare dažnai vykdavo muzikiniai vakarai. Į vieną iš jų, kuris prasidėjo Haydno simfonija, netikėtai užsuko aistringas muzikos gerbėjas senasis grafas Antoni Esterházy. Jis taip susižavėjo Haydno muzika, kad ėmė prašyti Morziną perleisti kompozitorių, nes jam reikia antrojo dirigento. Morzinas sutiko, bet Haydnas tuo metu sirgo ir koncerte nedalyvavo. Bėgo mėnesiai, o Haydnas, nors labai norėjo patekti pas turtingiausią Europos magnatą, taip ir nesulaukė kvietimo.

Kompozitorius Friedbergas, turintis ypatingą grafo palankumą ir matydamas jaunuolio augantį meistriškumą, suko galvą, kaip priminti grafiui apie Haydno egzistavimą. Žinodamas, kad artinasi grafo gimimo diena, jis užsakė Haydnui parašyti simfoniją.

Iškilingą dieną jo šviesybė, supamas dvariškių, atėjo į salę ir atsisėdęs į sostą davė ženklą pradėti koncertą. Orkestrui nespėjus įpusėti pirmosios dalies allegro, grafas sustabdė ir paklausė, kas šios puikios muzikos autorius. „Haydnas“, – atsakė Friedbergas ir pakvietė mane. „Kaip?! – paklausė grafas nužvelgdamas mane nuo galvos iki kojų. – Muziką parašė šitas maurus (dėl tamsaus gymio kartais mane taip pravardžiuodavo)? Tai štai, maure, nuo šiandien tu tarnausi pas mane. Koks tavo vardas?“ – „Jozefas Haydnas“, – nedrąsiai atsakiau. „Eik, ir prašau tinkamai apsirengti, daugiau nenoriu tokio matyti. Beje, bateliai turi būti aukštais kulnais kaip ir pridera antrajam kapelmeisteriui...“

Taip aš patekau pas kunigaikštį Esterházyį rūmus, kuriuos baronas Risbekas dar 1784 metais pavadino vengrišku Versaliu. Šimto dvidešimt šešių kambarių rūmai su puikiausiu operos teatru tuo laikotarpiu tarp visų pasaulietinių pastatų buvo patys ištaigingiausi visoje austrų-vengrų imperijoje. Po metų senasis Esterházy mirė, ir jo titulas atiteko broliui Nikolausui I, taip pat aistringam muzikos mėgėjui. Kiekvienam iš trijų keturių per savaitę rūmuose vykstančių koncertų, eidamas kapelmeisterio pareigas, turėjau parašyti ką nors nauja: sonatą, koncertą, kvartetą, variacijas, simfoniją kapelai, mišias ar operą. Būdavo, atsikeliu anksti rytą, apsirengiu, užsismaukiu peruką, užsimaunu Frydricho Didžiojo dovanotą žiedą su briliantais, sėdu prie klavesino ir po kelių minučių mano kūrybinės mintys jau lakioja angelų apsuptyje, o vakare einu į repeticijas arba koncertuoti. Ir taip diena dienon trisdešimt metų. Pasak Elslerio, kunigaikščio paliepimu kruopščiai vedusio mano kūrinių apskaitą, per tą laikotarpį sukūriau 527 įvairaus žanro kūrinius. Daugelis mišių ir simfonijų turėjo pavadinimus. Kai kunigaikštis nusprendė atleisti kapelą, žinojau, kad orkestrantus gali išgelbėti ne žodžiai, o tik muzikos kalba. Per koncertą, grieždami paskutinę kūrinio

dalį, muzikantai vienas po kito baigia savo partiją, gesina žvakes ir išeina... Galų gale likau vienas, ir kunigaikštis neiškentęs sušuko: „Supratau!“ Kapela rūmuose liko, o kūrinys gavo Atsisveikinimo simfonijos vardą.

Kunigaikščiui Nikolausui I mirus, jo sūnus Paulius muzika nesidomėjo ir atleido visą kapelą. Taigi, kaip sakoma, likau už borto, bet ne kiaura kišene. Nikolauso I nurodymu turėjau gauti 1000 guldenų pensiją iki gyvos galvos.

Visą gyvenimą Haydnas buvo labai kūrybingas ir darbštus, jo muzikinį palikimą sudaro daugiau nei tūkstantis opusų. Vien dviejų apsilankymų Londone metu jis parašė 231 kūrinį: dvylika brandžiausių simfonijų, operą, sonatų ir kt. Miestą tiesiog pakerejo jo muzika. Visa Londono aukštuomenė varžėsi dėl teisės pakviesti Haydną į svečius. Aristokratai kvietėsi į rūmus, Haydnas jiems kūrė ir dedikavo kvartetus, simfonijas ir vėl, kaip vaikystėje, ėjo iš rankų į rankas. Įžymūs skulptoriai norėjo lipdyti biustą, dailininkai – tapyti portretą. Karalius Jurgis III vokiečių kompozitoriui surengė puikų priėmimą. Jam buvo suteiktas Oksfordo universiteto muzikos garbės daktaro vardas (nuo 1400 m. toks vardas buvo suteiktas tik keturiems asmenims, net Hendelis jo neturėjo), Švedijos karališkosios akademijos akademiko vardas.

Atsimenu, viešint Londone, vieną rytą apsilankė kapitonas ir paprašė už solidžią sumą parašyti linksmą maršą jūreiviams, besiruošiantiems išplaukti į Kalkutą. Sutikau, tačiau išeidamas kapitonas įspėjo, kad maršas reikalingas šiandien. Sėdau prie fortepijono ir po pusvalandžio kūrinys buvo baigtas. Staiga mane persmelkė negera nuojauta, kad už tokį menką darbelį gausiu tiek daug pinigų. Sėdęs parašiau dar du maršus ir pagalvojau: iš pradžių leisiu pasirinkti, o paskiau dovanosiu visus. „Na, kaip mano maršas?“ – paklausė laiku prisistatęs kapitonas. „Štai jisai.“ – „Prašau sugroti.“ Paskambinau kūrinį, o kapitonas, padėjęs ant fortepijono pinigus, ima maršą ir padėkojęs neria pro duris. Bandžiau sustabdyti sakydamas, kad yra dar du maršai, jie geresni už jūsiškį. „Man patinka pirmas“, – atkerta kapitonas. „Bet supraskite...“ Tačiau kapitonas nė neatsigręžia. „Aš jums dovanuju“, – šūkteliu tolstančiam kapitonui. „Man jų nereikia“, – atšauna jūreivis. Užpykęs nuseku paskui, paklausiu, kuris laivas plaukia į Indiją, sužinau kapitono pavardę, parašau laiškėlį, susuku maršus į vamzdelį ir paprašau jūrininko perduoti kapitonui. Tačiau kapitonas net neskaitęs grąžino man. Įpykęs sudraskiau maršus ir įmečiau į jūrą, bet kapitono veidą iki šiol prisimenu.

Vieną rytą pagal anglų papročius vaikščiojau po parduotuvėles. Įėjęs į natų parduotuvę paklausiau pardavėjo, ar neturi gero pjesių rinkinio. „Turiu“, – linksmi atsakė pardavėjas. – Tik ką atspausdinau puikią Haydno pjesę.“ – „Bet ji man nereikalinga“, – atsakiau. Pardavėjas baisiausiai nustebo: „Kaip, pone, jums nepatinka Haydno muzika?.. O kodėl, leiskit paklausti, ji bloga?“ – „O! Neverta apie tai kalbėti, geriau paieškokit ką nors geresnio.“ Pardavėjas, aistringas mano muzikos mėgėjas, piktai burbtelėjo, kad yra daugiau natų, bet tai ne jums, ir atsuko man nugarą. Išeidamas iš parduotuvės susitikau pažįstamą, kuris į mane kreipėsi pavarde. Tik po to pardavėjas suprato, kodėl man Haydno muzika nepatinka.

1795 m. grįžęs iš Londono Haydnas parsiveža daugybę brangių dovanų, bet originaliausia buvo kalbanti ir švilpaujanti bet kurią melodiją papūga, kurią po kompozitoriaus mirties aukcione nupirko Lichtenšteino kunigaikštis. Grįžęs Vienos

užmiestyje Gumpendorfe pasistatė nedidelį namuką ir iki mirties jame dirbo. Būdamas šešiasdešimt trejų metų Haydnas pradėjo rašyti oratoriją „Pasaulio sukūrimas“. Šio kūrinio eiliuotą tekstą jis parsivežė antrą kartą grįždamas iš Anglijos. Iš pradžių Haydnas abejojo, bet kai jo bičiulis dvaro bibliotekininkas Svitenas įtikino ir pasiūlė angliškąjį tekstą „aprengti“ vokiškais drabužiais, prasidėjo bendras darbas. Tai buvo milžiniškas kūrinys, ir kartais Haydnas imdavo abejoti savo sugebėjimais, būdamas giliai tikintis ieškojo pagalbos maldoje. Kartą jis pasakojo Grizingeriui: „Niekada nebuvau toks pamaldus, kaip kurdamas „Pasaulio sukūrimą.“ Kiekvieną kartą parpuolęs ant kelių prašiau Dievo, kad jis suteiktų man jėgų sėkmingai užbaigti šį kūrinį.“ Po įtempto trejų metų darbo kūrinys buvo baigtas, partitūra išspausdinta per kelias dienas ir „Pasaulio sukūrimas“ pasklido po visą Europą.

Pirmą kartą oratorija atlikta 1798 m. balandžio 30 dieną. Haydno įsitikinimu, šis kūrinys buvo tarsi visą jo kūrybą apjuosiantis vainikas.

Paskatintas sėkmės Haydnas imasi kurti dar vieną oratoriją „Metų laikai“ pagal Jameso Thompsono tekstą, bet šį kūrinį dėl pablogėjusios sveikatos rašė sunkiai. Įtemptas kūrybinis darbas, nuolatinis galvos skausmas išsekino jėgas. Artimiesiems jis skundėsi: „Viskas baigta, mano galva jau nebe ta. Anksčiau mintys pačios bėgo pas mane, o dabar aš turiu jas vaikyti, tai man per sunku.“ Nepaisydamas blogėjančios sveikatos oratoriją „Metų laikai“ jis parašė per dvejus metus ir 1801 metų gegužės 29 dieną ji buvo atlikta Vienoje jam pačiam diriguojant. Tais pačiais metais jam suteikiamas Prancūzijos instituto Nacionalinės mokslo ir meno akademijos akademiko vardas, tačiau įgyta šlovė nesuteikė kompozitoriui jėgų. Haydnas vis rečiau sėdasi prie klavesino. Vargino galvos sukimasis, užmaršumas, silpnumas. Norėdamas draugams priminti apie save kartais nusiūsdavo tokio turinio kortelę su natomis: „Jau jėgų nebeturiu, esu senas ir silpnas.“

Natų pavyzdys

1804 m. Haydnui suteiktas Vienos miesto garbės piliečio vardas, o po metų jis gavo Paryžiaus konservatorijos nario diplomą.

Apie vidinę graužatį 1806 metais Haydnas guodėsi savo biografui A. K. Dizui: „Visur mane persekioja muzikinės idėjos ir niekaip negaliu jų atsikratyti. Kai maštau *allegro*, tai pulsas ima dažnai plakti ir negaliu užmigti; jei galvoju *adagio*, tai pulsas labai retas. Fantazija žaidžia manimi, lyg būčiau muzikos instrumentas... Aš iš tikrųjų esu gyvas klavyras.“

Jis vis rečiau sėdasi prie klavesino, paskutinį kartą drebančiais pirštais sugroja savo melodiją „Dieve, saugok imperatorių Frančą“, kuri ir šiandien skamba Austrijos ir Vokietijos himnuose. 1809 m. gegužės 31 dieną Haydnas mirė. Jį laidojo Gumpendorfo kapinėse tą dieną, kai per miestą žygiavo Napoleono kariuomenė.

Bet ir kapuose didysis maestro ramybės neturėjo.

Kunigaikščio Nikolauso II von Esterházy įsakymu Haydno palaikai turėjo būti pervežti į Eizenštatą ir palaidoti pranciškonų vienuolyno rūsyje. Dėl politinių įvykių sumaištis tai tapo įmanoma tik 1820 m. Tuomet ir paaiškėjo, jog karste nėra... Haydno galvos. Netrukus buvo surastas kaltininkas – buvęs kunigaikščio Esterházy sekretorius

K. Rosenbaumas, vienas iš artimesnių Haydno draugų. Būdamas fanatiškas kaukolių tyrinėtojas F. Galio, tvirtinusio, kad žmogaus psichikos ypatingumai priklauso nuo kaukolės sandaros, pasekėjas Rosenbaumas negalėjo susitaikyti su mintimi, kad tokio žymaus žmogaus kaukolė bus sugrauzta kirminų. Tad, papirkęs kapinių sargą, jis atkasė kapą, nupjovė Haydno galvą, ją preparavo ir laikė mažučiamė mauzoliejuje savo sode, tik artimiausiems žmonėms leisdamas į ją pažvelgti. Kai galva turėjo būti paimta, Rosenbaumo žmona įkišo ją į šiaudinį čižužinį ir pati ant jo atsigulė, o pareigūnams Rosenbaumas paaiškino, kad dėl „dienų“ žmona negali keltis. Pareigūnai liūsti po antklode nedrįso, bet liepė jam galvą pristatyti. Rosenbaumas nusiuntė jaunuolio, o melagystei išaiškėjus – senyvo žmogaus kaukolę, kuri ir buvo palaidota su Haydno palaikais. Bėgo laikas, Haydno kaukolė ėjo iš rankų į rankas ir tik 1954 m. pagaliau atiteko teisėtam savininkui.

Iš Vienos „Musikverein“ salės automobilių lydima karieta, kurioje stovėjo auksiniais lauro lapais ir lyra papuošta urna su kardinolo pašventinta kaukole, gaudžiant varpams pravažiavo Rorau, stabtelėjo prie gimtojo namo, iš kurio sklido Haydno styginių kvarteto muzika, ir visa procesija pasuko Eizenštato link. Beveik po 150 metų tyliai gaudžiant vargonams Haydnas atgulė amžino poilsio.

Ant marmurinės kapo lentos užrašyta:

AŠ NEMIRSIU, BET

GYVENSIU IR SKELBSIU

VIEŠPATIES DARBUS.

* Atėjau, rašiau, gyvenau.

Vasarvidžio nakties sapnas

Vytautas Čepliauskas

Takas vedė miško gilumon. Priėję didžiulį žalią traką, virš kurio kupolu pynėsi medžių šakos, sustojome. „Čia bus scena“, – kažkuris pasakė, ir visi ėmė ploti. Nuaidėjo choristų balsai. Šiltas oras, žydinčių augalų kvapai, muzikos garsai kūrė pasakišką atmosferą. „Kas diriguoja?“ – paklausiau. „Bartholdy, – negarsiai pakuždėjo, – Felixas Mendelssohnas-Bartholdy.“ – „Dviguba pavardė?“ – „Kai šeima pasikrikštijo ir pakeitė tikėjimą, Felixo tėvas šalia naujosios Bartholdy pavardės pasiliko ir senąją, liudijančią jų kilmę.“

Dainos skambėjo viena už kitą gražiau, labiausiai patikusią kartojo net tris kartus. „Tai „Vyturio daina“, ją sukūrė Felixas“, – išgirdau. „Tai jis kompozitorius?“ – „Taip, rašo ne tik dainas, bet ir operas, simfonijas, oratorijas, be to, puikiai skambina fortepijonu. Pradėjo koncertuoti būdamas devynerių, po metų debiutavo kaip dainininkas, nes turėjo gražų balsą – altą, o vienuolikos jau sukūrė operą „Du pedagogai“, kuri buvo viešai atlikta muzikiniame vakare šeimos salone.“ – „Tikras vunderkindas?“ – „Taip, tikrai. Kai tėvas jį nuvežė į Paryžių pas garsųjį italų kompozitorių, muzikos konservatorijos direktorių Luigi Cherubini, šis, išklauses Felixo atliekamus kūrinius, pasakė: „Jūsų sūnus, *monsieur*, daug pasieks.“ O Johanną Wolfgangą Goethe nustebino

ne tik brandi Felixo kūryba, bet ir gebėjimas samprotauti, žodžio valdymas.

„Ar čia tas pats Mendelssohnas, kurio maršas grojamas vestuvėse?“ – „Taip, būdamas septyniolikos, jis parašė programinę uvertiūrą Williamo Shakespeare'o dramai „Vasarvidžio nakties sapnas“. Ją sudaro penkios dalys, penktoji ir yra „Vestuvių maršas“, išgarsinęs Mendelssohno vardą visame pasaulyje.“ – „Kieno gi vestuvėse jis skambėjo pirmąkart?“ – „Pirmoji garsi pora, po sutuoktuvių iš bažnyčios išėjusi skambant Mendelssohno maršui, buvo karališka: 1858 m. princesė Viktorija, vyriausioji karalienės Viktorijos duktė, tuokėsi su Prūsijos karaliumi ir Vokietijos imperatoriumi Frydrichu III.“

Mišką apgaubė tamsa, aikštę nušvietė fakelų ir žvakių liepsna, prasidėjo linksma vakarienė ant žolės. „Kas toji mergina, – paklausiau, – nuo kurios Felixas nenuleidžia akių?“ – „Ji primena jam šv. Ceciliją iš Nicolas Poussin paveikslo, kuri prieš penkerius metus matė Romoje. Muzikos globėja buvo pavaizduota grojanti spinetu, švelnus jos žvilgsnis nukreiptas į natas, laikomas dviejų kupidonų. Tada Felixas ilgai žiūrėjo į tapytą veidą, kuriame išžvelgė įkūnytą kilnumą, harmoniją ir grožį. Išeidamas iš muziejaus jis visa širdimi troško ir gyvenime sutikti tokią Ceciliją. Tačiau laikas bėgo, šv. Cecilijos portretas pamažu bluko atmintyje, užgožiamas koncertų, kelionių, naujų įspūdžių. Ir štai dabar Felixas pastebėjo šią merginą...“ Matau, kaip Felixas eina prie jos ir klausia: „Kaip jums patiko koncertas, panele?“ Mergina pažvelgia jam į akis ir prisipažįsta, kad tik draugių įkalbėta čia atėjo, bet dabar nesigaili, nes dainos iš tikrųjų puikios. „Vis dėlto kas toji mergina?“ – „Jos vardas Cécile – argi ne likimo dovana? O pavardė Jeanrenaud.“ – „Prancūzė?“ – „Jos tėvas, protestantų kunigas, per Prancūzijos revoliuciją pabėgo į Frankfurtą, o mama, kilusi iš kilmingos prancūzų šeimos, prieš ištekėdama buvo viena turtingiausių Frankfurto panelių.“ – „Ar jie susituoks?“ – „Taip, nors tai nėra taip paprasta – juk Felixo gyvenimas suskirstytas ne dienomis, o valandomis.“

Netrukus po šios iškylos jis išvažiavo į Olandiją, o Cécile, beje, dešimčia metų jaunesnė, slėpė savo jausmus. Tačiau nuo likimo nepabėgsi – ir Hagoje, ir Leipcige, Diuseldorfe, Berlyne – visur, kur jam tekdavo koncertuoti kaip pianistui ar dirigentui, Felixą persekiojo Cécile paveikslas, jis troško kuo greičiau susitikti su savo mylimąja. Vestuvės įvyko 1837 metais, ir jaunavedžiai, grįžę po medaus mėnesio, apsigyveno Leipcige, nuosavame name, kurio langai žvelgė į žaliuojančius laukus ir mišką.

Staiga viskas dingo, aš pasijutau besėdįs didžiulėje puošnioje salėje, o scenoje fortepijonu skambino jauna graži panelė. Ji grojo lengvai, su polėkiu ir įsijautimu, o po kiekvieno kūrinio salė prapliupdavo plojimais. „Kas toji pianistė?“ – pasiteiravau. „Tai Felixo sesuo Fanny, pianistė ir kompozitorė, į jos koncertus visada susirenka daug publikos, net Lisztas atvažiuoja jos paklaustyti. Nuo vaikystės ji gabumais konkuravo su broliu: jei būtų gimusi vyru – nežinia, kam iš jų šiandien atiduotume pirmenybę...“

Vėl ovacijos... Ar tai naujo Mendelssohno kūrinio premjera? Šįkart ne Mendelssohno, bet Johanno Sebastiano Bacho – Berlyno „Singakademie“ salėje tik ką nuskambėjo jo „Pasija pagal Matą“. Suorganizuoti šio kūrinio atlikimą nebuvo paprasta – renginio sėkme abejojo net pats Carlas Friedrichas Zelteris, žymus XIX a. vokiečių kompozitorius, dirigentas ir Felixo kompozicijos mokytojas. Jis nuogaštavo, kad tai per daug sudėtingas kūrinys, kad potenciali publika, kurios daugumą sudarys žmonės,

manantys, jog Bachas yra nuobodybė, atgyvena, „senas perukas“, gali jo nesuprasti. Tačiau Felixas ir jo draugas Eduardas Devrientas, aktorius ir dainininkas, 1829 metais ryžosi įgyvendinti šį rizikingą sumanymą. Jie nusisamdė akademijos salę, suorganizavo kelių šimtų žmonių chorą, orkestrą. Drąsino tai, kad likus savaitei iki koncerto visi bilietai jau buvo išpirkti. Dirigavo – atmintinai! – pats Mendelssohnas, tuo metu dvidešimtmetis, o Jėzaus partiją atliko Devrientas. Pasisekimas buvo milžiniškas. Tik Devrientas, savo memuaruose prisimindamas Mendelssohną, pastebėjo ironišką šio kūrybinio žygdarbio aspektą: „Tik pagalvokite, reikėjo aktoriaus ir žydo sūnaus (*Judensohn*), kad gražintume pasauliui didingiausią krikščioniškos muzikos kūrinį!“

Kurį laiką sėdėjau nejudėdamas, o kai pasisukau, pamačiau, kad važiuoju pro Big Beną, ir štai aš jau salėje, o Felixas diriguoja dideliame simfoniniam orkestrui. Tai Škotiškoji simfonija, ją parašė po kelionės į Škotiją, o grįžęs iš Italijos sukūrė Itališkąją simfoniją, dabar jos abi priklauso auksiniam klasikos fondui kartu su Koncertu smuikui e-moll ir pjesėmis fortepijonui „Dainos be žodžių“. Iš viso Mendelssohnas sukūrė 12 simfonių, 4 oratorijas, 8 kantatas, 6 operas, įvairių kūrinių orkestrui, instrumentams solo ir kamerinės muzikos. Kada jis suspėjo, juk tiek daug keliavo ir koncertavo? Buvo be galo darbštus, be to, reikėjo ir šeimą išlaikyti, juk augino penkis vaikus. Nors buvo gan sportiškas – geras plaukikas, raitelis, šokėjas, mėgo vaikščioti, tačiau kūrybinis darbas jį sekino, pavargęs jis tapdavo labai irzlus. Tik miegas jį gelbėjo nuo visiško išsekimo, o miegoti galėdavo bet kur ir bet kada, jeigu tik rasdavo laisvą minutę ir guolį.

Klausiausi atidžiai, bet staiga viskas apsiblausė ir pajutau, kad skrendu. Apačioje pamačiau stovinčius keturis vyrus, vienas buvo labai panašus į Felixą. „Ko jie ten stovi?“ – pasiteiravau. „Tuojau juos apdovanos ordinu „Už nuopelnus“. – „Visus?“ – „Taip: Mendelssohną, Lisztą, Rossini ir Meyerbeerį“ Žvalgiausi iš viršaus – žemai driekėsi žalumos, upių vingiai, miestų salelės. „Koks čia miestas?“ – paklausiau. „Leipcigas, labai svarbus miestas Mendelssohno gyvenime, čia jis sukūrė garsųjį Koncertą smuikui, oratorijas „Paulius“, „Elijas“, „Kristus“, bendravo su Robertu Schumannu ir jo žmona garsia pianiste Clara Wieck, susitiko su Fryderyku Chopinu, vadovavo „Gewandhauso“ simfoniniam orkestrui, į repertuarą greta savo kūrinių įtraukdavo ir G. F. Händelio, J. S. Bacho, L. van Beethoveno, J. Haydno kompozicijų, o štai tame keturių aukštų pastate 1843 metais Mendelssohnas įsteigė konservatoriją. Leipzigo universitetas suteikė Mendelssohnui filosofijos daktaro laipsnį, jis buvo pagerbtas ir Leipzigo Garbės piliečio vardu.

Klausą sudirgino girdėta melodija, pamačiau, kaip Fanny liovėsi groti ir susmuko prie fortepijono. „Ji miršta, – sušukau, – žiūrėkit ji miršta!“ – „Taip, miršta nuo apopleksijos, lemtingos Mendelssohnų šeimos ligos, grodama brolio oratorijos „Pirmoji Valpurgijos naktis“ repeticijoje.“ Ar ir Felixo laukia toks pats likimas? Jis mirė praėjus pusmečiui po sesers laidotuvių. Manoma, kad nuo apopleksijos, bet yra ir kita versija, siejama su dar viena moterimi Mendelssohno gyvenime. Jos vardas – Jenny Lind, dainininkė (sopranas), vadinama švedų lakštingala, su ja Felixas susipažino 1844 metais. Sklinda gandai, kad yra dokumentų, liudijančių, jog Mendelssohnas nebuvo jai abejingas. Net teigiama, kad Felixas meldė Jenny pabėgti su juo į Ameriką ir grasino, jog jai atsisakius jis nusižudysiąs. Ji nesutiko, o Mendelssohnas netrukus mirė... „Jis buvo vienintelis žmogus, suteikęs man sielos pilnatvės jausmą, bet praradau jį taip pat netikėtai, kaip ir sutikau“ – rašė Jenny Lind po Felixo mirties. Netrukus ji įsteigė

Mendelssohno fondą, skiriantį stipendijas jauniems kompozitoriams. Manoma, kad būtent Jenny Lind buvo skirta nebaigta Mendelssohno opera „Lorelei“, kurioje pasakojama legenda apie Reino upėje gyvenančią ir vyrus į pražūtingą sūkurį nuostabiomis dainomis viliojančią undinę.

Staiga pamačiau ją – žavingą auksaplaukę, mojančią man iš žalsvų vandenu. Ji dainavo tyliai, bet taip kerinčiai, kad bijodamas praleisti bent vieną natą leidausi vis arčiau ir arčiau. Štai ji, jau visai šalia – pajutau krioklio purslus ant veido ir pasinėriau į šniokščiančią gelmę...